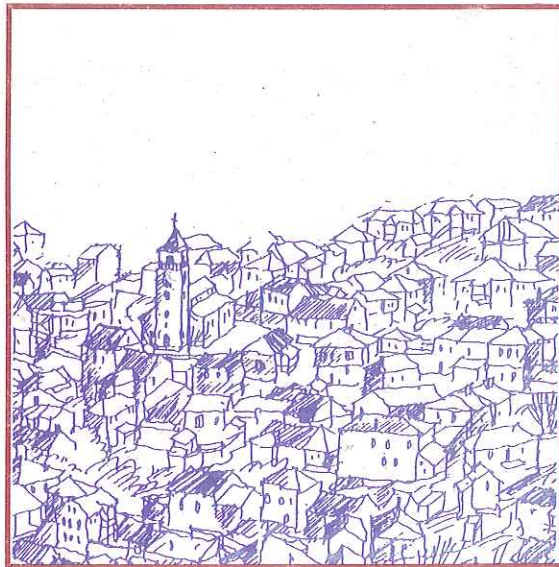

ИНСТИТУТ ЗА АРХИТЕКТУРУ И УРБАНИЗАМ СРБИЈЕ

УЕДМС
Urban Environmental
data management system

**ДУГОРОЧНИ
РАЗВОЈ,
ОРГАНИЗАЦИЈА
И КОРИШЋЕЊЕ
ПРОСТОРА
СРБИЈЕ**

ПОСЕБНА ИЗДАЊА 27, БЕОГРАД, СЕПТЕМБАР 1995.

изг 13075471

Изв.бр 800000061

IAUS 2854a

ИНСТИТУТ ЗА АРХИТЕКТУРУ И УРБАНИЗАМ СРБИЈЕ

2854 -

**ДУГОРОЧНИ
РАЗВОЈ,
ОРГАНИЗАЦИЈА
И КОРИШЋЕЊЕ
ПРОСТОРА
СРБИЈЕ**

ПОСЕБНА ИЗДАЊА 27, БЕОГРАД, СЕПТЕМБАР 1995

Посебна издања 27
Београд, септембар 1995.

Група аутора
**ДУГОРОЧНИ РАЗВОЈ,
ОРГАНИЗАЦИЈА И
КОРИШЋЕЊЕ
ПРОСТОРА СРБИЈЕ**

Рецензенти

др Братислав Атанацковић
др Димитрије Перишић

Издавач

Институт за архитектуру и урбанизам Србије

За издавача

др Ненад Спасић, директор

Редакциони одбор

др Милица Бајић - Брковић
др Недељко Боровница
Бранко Бојовић
мр Миодраг Вујошевић
др Бранислав Дерић
др Зоран Маневић
Игор Марић
Инес Урошевић - Маричић
др Борислав Стојков
др Добривоје Тошковић
др Михаило Чанак

Уредници

др Нада Милашин
др Ненад Спасић

Редакција текстова

др Нада Милашин

Превод и редакција енглеских текстова

мр Соња Продановић
др Добривоје Тошковић

Компјутерска и техничка припрема

мр Омилена Целебдић
Радоје Маринковић

Корице

Инес Урошевић - Маричић

Штампа

ГОША ШТАМПАРИЈА, д.о.о., Београд

САДРЖАЈ

страна

I ОСНОВЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И УРЕЂЕЊА ПРОСТОРА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

- др Димитрије Перишић, др Бранислав Дерић, Географски факултет, ПМФ, Београд
ОСНОВНА УПОРИШТА ПРОСТОРНОГ ПЛАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
THE FOUNDING BASIS FOR THE SPATIAL PLAN OF REPUBLIC SERBIA _____ 3
- др Димитрије Перишић, др Бранислав Дерић, Географски факултет, ПМФ, Београд
УТИЦАЈ ГЕОГРАФСКО-САОБРАЋАЈНОГ ПОЛОЖАЈА СРБИЈЕ У ОРГАНИЗАЦИЈИ И УРЕЂЕЊУ ПРОСТОРА
THE IMPACT OF GEOGRAPHIC-TRAFFIC POSITION ON SPACE ORGANIZATION AND STRUCTURING OF SERBIA _____ 9

II КОРИШЋЕЊЕ И ЗАШТИТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСА

- др Марија Николић, Институт за економику пољопривреде, Београд
ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА И ПРОБЛЕМИ КОРИШЋЕЊА ПОЉОПРИВРЕДНОГ ЗЕМЉИШТА У СРБИЈИ
THE BASIC CHARACTERISTICS AND PROBLEMS OF THE AGRICULTURAL LAND USE IN SERBIA _____ 17
- др Бранислав Ђорђевић, Грађевински факултет, Београд
МЕТОДИКА ПЛАНИРАЊА И СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ВОДОПРИВРЕДНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ
METHODOLOGY OF PLANING AND STRATEGY OF FUTURE WATER RESOURCES SYSTEMS DEVELOPMENT IN SERBIA _____ 31
- др Душан Јовић, др Милан Медаревић, Шумарски факултет, Београд
ШУМЕ И ШУМСКА ПОДРУЧЈА СРБИЈЕ
FOREST AND FORESTRY REGIONS IN SERBIA _____ 45
- др Вук Радевић, Рударско-геолошки факултет, Београд
ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ И МИНЕРАЛНЕ СИРОВИНЕ
REGIONAL PLANNING AND MINERAL RESOURCES _____ 51

III ЕНЕРГЕТИКА, ИНДУСТРИЈА, ТЕЛЕКОМУНИКАЦИЈЕ

- др Ненад Ђајић, Рударско-геолошки факултет, Београд
ПЛАНИРАЊЕ РАЗВОЈА ЕНЕРГЕТИКЕ И ЕНЕРГЕТСКЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ У ПРОСТОРНОМ ПЛАНУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
PLANNING THE DEVELOPMENT OF ENERGY AND ENERGY INFRASTRUCTURE IN THE SPATIAL PLAN OF REPUBLIC SERBIA _____ 57
- др Славка Зековић, др Мирољуб Хаџић, др Љубодрог Савић
Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Републички завод за развој, Економски факултет, Београд
ПЕРСПЕКТИВЕ ТЕРИТОРИЈАЛНОГ РАЗВОЈА ИНДУСТРИЈЕ У СРБИЈИ
THE PERSPECTIVES OF TERRITORIAL ASPECTS OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN SERBIA _____ 71
- др Милан Топаловић, мр Франце Ф. Пресетник, Михаило Радовић, Слободан Тодоровић,
ЈП Радио Телевизија Србије
КОНЦЕПТ ДУГОРОЧНОГ РАЗВОЈА ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНОГ СИСТЕМА РАДИО-ДИФУЗИЈЕ СРБИЈЕ
LONG TERM CONCEPT FOR THE DEVELOPMENT OF THE BROADCASTING TELECOMMUNICATION SYSTEM IN SERBIA _____ 85

IV СТАНОВНИШТВО, НАСЕЉА, ЈАВНЕ СЛУЖБЕ

- мр Бранислав Стојановић, Горан Панев, Радослав Стевановић
Географски институт "Јован Цвијић", Центар за демографска истраживања ИДН, Београд
ДИНАМИКА СТАНОВНИШТВА И ПРОСТОРНО-ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ
POPULATION DYNAMICS AND SPATIAL-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS _____ 99
- др Владимир Мацура, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд
КА УМЕРЕНИЈЕМ РАСТУ ГРАДА
TOWARDS A MORE BALANCED GROWTH OF CITY _____ 111

др Борислав Стојков, Географски факултет, ПМФ, Београд БЕСПРАВНА ИЗГРАДЊА - ПРОБЛЕМИ ПРОСТОРНОГ УРЕЂЕЊА СРБИЈЕ <i>ILLEGAL DEVELOPMENT - THE PROBLEM OF REGULATED TOWN AND REGIONAL PLANNING OF SERBIA</i>	115
др Ненад Спасић, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд МАЛИ ГРАДОВИ - КАРАКТЕРИСТИКЕ И МОГУЋА УЛОГА У МРЕЖИ ЦЕНТАРА <i>THE SMALL TOWNS - ITS' CHARACTERISTICS AND POSSIBLE ROLE IN A WEB OF CENTRAL PLACES</i>	121
др Добривоје Тошковић, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд РАЗВОЈ СЕЛА И ПЛАНИРАЊЕ <i>RURAL PLANNING AND DEVELOPMENT</i>	127
др Ксенија Петовар, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд ПРИСТУП ПЛАНИРАЊУ ЈАВНИХ СЛУЖБИ У ПРОСТОРНИМ ПЛАНОВИМА - НА ПРИМЕРУ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ <i>AN APPROACH TO PLANNING OF SOCIAL SERVICES IN REGIONAL PLANS - REGIONAL PLAN OF THE REPUBLIC OF SERBIA AS A CASE STUDY</i>	137

V ЖИВОТНА СРЕДИНА, ТУРИЗАМ, КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

др Нада Миласин, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд ДОПРИНОС ПРОУЧАВАЊУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ ЗА ПРОСТОРНИ ПЛАН СРБИЈЕ <i>CONTRIBUTION TO ENVIRONMENTAL IMPACT STUDY FOR THE SPATIAL PLAN OF SERBIA</i>	151
др Милутин А. Љешевић, Мирољуб Миланчић, Географски факултет, ПМФ, Београд ПРИНЦИПИ И ПОСТУПЦИ ВРЕДНОВАЊА ГЛАВНИХ ЧИНИЛАЦА ПРИРОДНЕ СРЕДИНЕ У УРБАНОМ И РЕГИОНАЛНОМ ПЛАНИРАЊУ <i>EVALUATION PRINCIPLES AND METHODS OF MAJOR FACTORS OF NATURAL ENVIRONMENT IN TOWN AND REGIONAL PLANNING</i>	163
Драгиша Дабић, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд РАЗВОЈ ТУРИЗМА И ОРГАНИЗАЦИЈА ТУРИСТИЧКИХ ПРОСТОРА <i>THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND THE ORGANIZATION OF THE TOURISTIC SPACE</i>	169
Бранко Бојовић, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд ЗАШТИТА НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА <i>THE PROTECTION OF HISTORIC HERITAGE</i>	179

ПРИЛОГ - ОПШТА ПИТАЊА ПЛАНИРАЊА И ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ

др Миодраг Вујошевић, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд ПОУКЕ НОВИЈИХ ИСКУСТАВА РАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА У ОБЛАСТИ ПРОСТОРНОГ, УРБАНИСТИЧКОГ И ПЛАНИРАЊА ЗАШТИТЕ СРЕДИНЕ <i>LESSONS FROM DEVELOPED COUNTRIES NEWLY EXPERIENCES IN THE FIELD OF SPATIAL/TOWN ENVIRONMENTAL PLANNING</i>	187
др Соња Продановић, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд ПРОГРАМ ДЕЛОВАЊА У ЗАШТИТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ ЗА СРЕДЊУ И ИСТОЧНУ ЕВРОПУ <i>ENVIRONMENT FOR EUROPE - ENVIRONMENTAL ACTION PROGRAMME ON CENTRAL AND EASTERN EUROPE</i>	207
др Драгана Базик, Катедра за урбанизам и просторно планирање, Архитектонски факултет, Београд ИНФОРМАЦИЈА КАО РАЗВОЈНИ РЕСУРС У ПЛАНИРАЊУ ПРОСТОРА <i>INFORMATION AS A DEVELOPMENTAL RESOURCES IN AREA AND TOWN PLANNING</i>	217
Драган Дедић Завод за комунални информациони систем, Бар ИНФОРМАЦИОНА ОСНОВА О ПРОСТОРУ <i>THE INFORMATION BASES FOR THE SPATIAL AND URBAN PLANNING</i>	229
др Радомир Малобабић, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд НЕРАЗВИЈЕНА ПОДРУЧЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ПУТНА МРЕЖА <i>NONDEVELOPED AREAS IN REPUBLICS OF SERBIA AND THE TRANSPORTATION NETWORK</i>	237

ПЕРСПЕКТИВЕ ТЕРИТОРИЈАЛНОГ РАЗВОЈА ИНДУСТРИЈЕ

др Славка Зековић,
др Мирољуб Хаџић,
Проф. др Љубодраг Савић

У СРБИЈИ

THE PERSPECTIVES OF TERRITORIAL ASPECTS OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN SERBIA

The paper indicates the problems and trends in the industrial development and territorial distribution of the industry in Serbia. There are analyses of the possibilities for industrial development, based on the fundamental goals, conditions and restrictions.

The paper presents the possible scenarios of the industrial development in Serbia, which may have various influences to the territorial organization and industrial needs of a location.

There guidance elements are considered for a new industrial plants allocation (locational factor, locational resources of territory, criteria for choosing for the new factories), concepts and models for the industrial distribution.

As the conclusion, the particular role of industrial, innovation, regional and environment policy in the industrial development and it's allocation is pointed out.

*****

Истраживања могућности дугорочног територијалног развоја индустрије у Србији условљена су низом ограничавајућих околности, почев од недостатка стратегија дугорочног социоекономског и индустријског развоја, недовољне истражености могућности и начина укључивања у међународне токове и окружење, крупних друштвених промена и текуће кризе, нагомиланох проблема транзиције и др.

У истраживању перспектива територијалног развоја индустрије у Србији неопходно би било укључивање савремених теоријских и емпиријских искустава у планирању. Стратешка оријентација ка тржишном проивређивању и "одрживом" развоју подразумева неопходне промене у начину истраживања просторних аспеката развоја индустрије, засноване на општим теоријама економског развоја, уз савремени приступ у регионалном, урбаном и еколошком планирању, као интегралном процесу. То је од посебног значаја управо у области планирања, смештаја индустрије, имајући у виду кључну улогу ове делатности у социоекономској сфери, организацији и коришћењу земљишта, утицају на животну средину и све просторне структуре.

ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ИНДУСТРИЈЕ У СРБИЈИ

Циљеви развоја и размештаја индустрије

Основни елементи за дефинисање циљева територијалног развоја индустрије су:

- достигнути ниво индустријске развијености, ограничења која произилазе из проблема и тенде-

нција досадашњег развоја и размештаја;
- просторна структура локационих и развојних фактора;
- уклапање у међународне привредне и тржишне токове, изласком из аутархичног система привређивања путем стратегије извозне промоције, што намеће утврђивање временски (динамички) и територијално диференцираних циљева индустријског развоја.

Полазећи од основног циља глобалног социоекономског развоја – заустављања рецесије и обнављања привредне активности, дефинисани су и циљеви индустријског развоја и размештаја.

Основни дугорочни циљ развоја и размештаја индустрије је повећање конкурентности у међународној подели рада, што подразумева повећање њене рационалности и ефикасности, на основу потпунијег коришћења ресурса и уравнотежености територијалне структуре и задовољавање потреба домаћег тржишта.

Међународна конкурентност је одређена ефикасношћу употребе производње и опредељује брзину и квалитет раста. У савременим условима концентрација знања, капитала, високостручног кадра, средње сложених и високих технологија и информатике, гарантују пропульзивност производње, ефикасност употребе ресурса, повећање обима производње по јединици употребљених фактора и раст конкурентности на међународном тржишту.

У много већој мери него до сада, циљеви развоја и размештаја индустрије биће усклађивани са размештајем расположивог кадровског потенцијала,

локационо-развојним потенцијалом појединих подручја, природним ресурсима и стањем екосистема, условима које пружа насељски систем, расположивошћу система техничке инфраструктуре и циљевима уравнотеженијег регионалног развоја.

Основне претпоставке и задаци за остваривање основног развојног циља су:

- повећање обима производње и индустријске запослености;
- напуштање стратегије увозне супституције уз јачање стратегије извоза;
- реструктурирање производње у тржишним условима, уважавајући расположиве потенцијале и развојна ограничења;
- увођење научно-техничког прогреса у материјалну производњу уз повећање иновативне способности, развој и примену средње сложених технологија, не фронтално, већ у гранама са потенцијално највећом конкурентношћу и нивоом развијености, уз адаптацију на домаће услове економски и еколошки ефикаснијих технологија ради штедње и рационализације потрошње материјалних инпута (енергије, сировина, горива, воде) и смањења индустријског отпада и обима транспорта;
- напуштање енергетски екстензивних технологија;
- равномернији територијални размештај капацитета, уз усклађивање са регионалном и урбаном иновативном инфраструктуром и другим кључним факторима развоја;
- интензивирање индустријског развоја у градовима / индустријским центрима, као основним носиоцима територијалног развоја ове делатности, посебно у оквиру приоритетних осовина развоја;
- дестимулисање и селективност у алокацији појединих индустријских грана у београдској агломерацији, уз квалитативно реструктурирање и усмеравање мање ефикасних и локационо флексибилних грана у друга подручја;
- селективан развој индустрије у малим центрима, посебно на недовољно развијеном подручју;
- заштита животне средине од неповољних утицаја индустрије.¹

Ограничења развоја

а) Ограничења средњерочног карактера

¹ Према документу "Политика научног и технолошког развоја Републике Србије" један од основних циљева научног и технолошког развоја је увођење науке у производњу. Основна оријентација научно-технолошког развоја РС је очување научног потенцијала и третман научно-истраживачког рада као кључног развојног фактора, посебно у домену индустријске делатности (нпр. ради решавања технолошких проблема, уводјења иновација, активирања производних потенцијала и постројења, уводјења високо-етичких и еколошких стандарда у нове технологије, усклађивање територијалног развоја и усмеравање научноистраживачког потенцијала у области материјалне производње у циљу потстицања брже примене резултата науке у производњи, успостављањем средишта/центра за ширење технологија, што је директно у функцији равномернијег територијалног развоја не само ове делатности).

Према истом документу, у области производних технологија неопходно је освајање производа и технологија, иновирање производних процеса, развој и примена сопствених софтверских производа и савремених средстава рада и опреме (са циљем да се обезбеди технолошка независност у кључним областима индустрије), уз уважавање светских критеријума квалитета, заштите животне средине и здравља људи и подршку развоју флексибилних производних система у изабраним правцима развоја. (1)

- распад бивше СФРЈ, губитак тржишта, санкције УН, које ограничавају укључивање страног капитала и технологија у материјалну производњу и економски ефикасно пословање индустрије;
- могућности структурног прилагођавања, везане за структурне неусклађености, ограниченост и избор извора финансирања развоја; немогућност ослањања на досадашње (фиктивне) изворе (примарна емисија, средства државног буџета, кредити), проблеми и трошкови прилагођавања тржишном концепту привређивања (трошкови транзиције), увођење реалних извора капитала, и др.;
- кумулирани проблеми привређивања у досадашњем периоду (недовољна ефикасност привређивања, коришћења капацитета, вишак запослености, ограничења у запошљавању, граanske и регионалне структурне диспропорције).

б) Ограничења дугорочног карактера

- материјално-финансијска ограничења услед платнобилансног дефицита, доминације стратегије увозне супституције, недовољне прилагођености производње тржишном привређивању и др.;
- крупне структурне и територијалне диспропорције у размештају капацитета;
- отежано укључивање у међународне токове привређивања, због дејства санкција и рестриктивног (селективног) приступа међународних финансијских и других институција, као и великих трошкова структурног прилагођавања производних предузећа тржишним условима;
- енергетска ограничења (енергетски дефицит и потреба улагања у енергетски ефикасније "штедливе" технологије, алтернативне изворе и др.);
- еколошка ограничења (висока улагања у технологије производње прихватљиве са становишта заштите животне средине, оптимизације у коришћењу природних ресурса – вода, сировина, енергије, земљишта);
- просторна структура производних снага и локационих фактора, посебно концентрација кадровског потенцијала, научно-истраживачких и развојних институција и производних капацитета у београдској агломерацији и др.

У оквиру поменутих ограничења будућег развоја, која могу утицати на правце и динамику структурних промена индустрије, значајна је и неизвесност везана за системско-институционална решења и општу макроекономску и индустријску политику.

Претпоставке и могући сценарији развоја

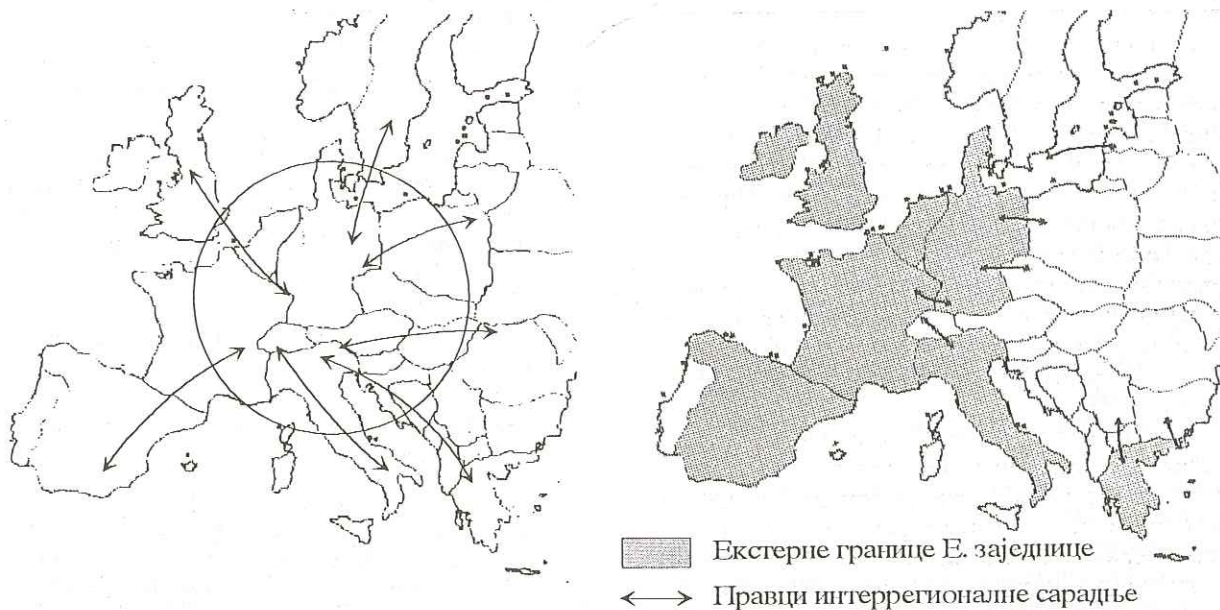
У истраживању могућности индустријског развоја очигледан је низ ограничавајућих околности, пре свега одсуство верификованих планова и стратегија дугорочног друштвено-економског развоја и одсуство стратегије дугорочног индустријског развоја, недовољна истраженост улоге и могућности уклапања републичког простора и привреде у међународне токове и окружење, у контексту савремених токова привредне сарадње, промене геостратешких фактора у окружењу и низа других чинилаца. На другој страни,

изражена је неизвесност у свим развојним сегментима, процесима и кретањима, условљена текућом кризом, нагомиланим проблемима транзиције у којој још нису дефинисани нови инструменти а стара решења су мање - више превазиђена.

У околностима бројних развојних ограничења, неизвесности и одсуства верификованих друштвених циљева и стратегијских опредељења у домену индустријског развоја, неопходно је поћи од неколико могућих сценарија укупног и индустријског развоја (структурног и динамичког карактера), у погледу повезивања са суседним и ширим регионалним окружењем Србије, могућностима уклапања у процесе европске привредне и инфраструктурне

интеграције и праваца дугорочног индустријског и социоекономског развоја Републике (2, 3, 4).

Према Документу о интеррегионалној и прекограничној сарадњи у ЕЗ у периоду 1994-1999. године (5), у оквиру интеррегионалне сарадње простора који се налази уз границе Македоније, Јужне Србије, Албаније, Бугарске и Турске (Project Greece) предвиђа се превазилажење проблема неразвијености, успостављањем различитих видова и мрежа сарадње (инвестициони подухвати везани за изградњу магистралне кичме "Егнатија", проширење аеродрома, луке и сервисне зоне у Солуну, Игуменитасу и Александрополису, модернизација граничних прелаза и др. - в.сл.1).

Сл.1. - Интеррегионална мрежа токова сарадње земаља ЕЗ у Европи (6)

Иако то није предмет Просторног плана Србије, већ других докумената социоекономског развоја, за потребе израде Плана било је неопходно бар апроксимативно сагледавање реалних могућности, дугорочних стратегијских опредељења територијалног развоја индустрије.

Изабрани сценарио развоја полази од следећих претпоставки и општих дугорочних стратегијских опредељења:

- решавање проблема привређивања и преласка на тржишни систем;
- стратегија реструктурирања (на међугранском, гранском и нивоу појединих предузећа), односно реструктурирање постојећих капацитета / производњи и развој нових извозно оријентисаних програма са сложенијим технологијама и већом улогом кадровског потенцијала и научно-истраживачког рада, економски, енергетски и еколошки неутралних технологија;
- стратегија извозне оријентације, након укидања економске блокаде, јер увозна супституција није дугорочно опредељење већ само нужност у периоду аутархијског привређивања;
- улагања у развој ("повишавање") компаративних

предности индустријског развоја, ради привлачења страног капитала;

- стратегија развоја малих и средњих предузећа, економски ефикасних и успешних делова великих предузећа / система, уз "гашење" перентабилних производњи / програма и/или погона (дезинвестирање на нивоу неуспешних предузећа).

План развоја и размештаја индустрије полази од три алтернативна сценарија, (6, 7) са следећим претпоставкама:

- Оптимистички:
  - укидање санкција 1996. године
  - репрограмирање иностраних кредита
  - иницијални прилив страног капитала
  - изостанак знатнијих промена привредног система.
- Реалистички
  - укидање санкција 1996.
  - репрограмирање иностраних кредита
  - без финансијске подршке
  - битно системско прилагођавање.
- Песимистички
  - опстанак санкција
  - минимални маневарски простор за економске
  - политике.

Полазећи од доминирајућег фактора – блокаде међународне заједнице – резултати, мерено годишњом стопом раста друштвеног производа, осцилирају од 2% до 12% у наредном петогодишњу.

Оптимистички сценарио наговештава веома брз раст друштвеног производа већ у години укидања санкција (36%), да би крајем петогодишња прешао у стагнацију (0,1%). На основу реструктурирања током другог петогодишња, раст би се интензивирао (између 2001-2005. године 1,5% и 2005-2010. 1,9% просечног раста). На тај начин би друштвени производ 2010. године био већи за 17,7% у односу на ниво 1990. године. Најдинамичнији раст остварили би обожена металургија, производња метала и грађевинског материјала.

Реалистички сценарио подразумева остваривање просечне стопе раста од 7,3% до 2010. године. У првој години укидања санкција друштвени производ би био повећан за 24%, да би крајем првог петогодишња дошло до стагнације. На ниже стопе пројектованог раста у односу на оптимистичку варијанту највише би утицало изостајање стране финансијске подршке. Прилагођавање система и реструктурирање, које би имало наглашени значај с обзиром на изостанак страног финансирања развоја, резултирало би стопама раста од 3,4 у периоду 2000-2005. године и 1,9% у периоду 2005-2010. године. Произлази да би структурно прилагођавање више него компензирало изостанак иностране финансијске подршке, што има важне импликације за креаторе економске политике. Оваква кретања би друштвени производ вратила на ниво из 1990. тек 2006. године, да би крај посматраног периода друштвени производ СРЈ завршио на 8% вишем нивоу. У читавом периоду најдинамичнији сектори били би обожена металургија, текстилна индустрија, саобраћај и хемијска индустрија. Отуда би се смањило учешће енергетике, црне металургије и агроиндустријског комплекса у структури стварања друштвеног производа.

Према реалистичком сценарију, процењени укупни број индустријских радника 2010. године био би 1 120 000, односно 266 000 више него 1994. или 84 000 више у односу на 1990. годину (8% повећање према 1990.).

У складу са реалистичким сценаријом развоја, за смештај нове индустрије у наредном периоду потребно је обезбедити око 1 000 ha новог простора. Процена обима потребног земљишта утврђена је на основу норми за просечну индустријску запосленост од око 85 лица/ha, као и на основу искуствених урбанистичко-просторних стандарда у овој делатности.

По *песимистичком сценарију*, значи уз санкције до 2000. године, привредна активност би се свела крајем првог петогодишња на 48% нивоа 1990. године. Са укидањем санкција (око 2000. године) дошло би до оживљавања и у другом петогодишњу би просечна стопа раста износила 8,1%, а у периоду 2005-2010. 3,2% годишње. У овом сценарију динамични сектори би били енергетика, пољопривреда и прехранбена индустрија.

Увођење принципа тржишне економије и инвестиционих критеријума интерне и друштвене ефикасности, критеријума одрживог развоја и еколошко-просторних критеријума у алокацију производних

активности, подразумева другачију планску регулацију простора од до сада установљене праксе. Недовољна интегрисаност еколошко-просторних критеријума у индустријском и глобалном развоју последица је условно детерминистичког приступа у досадашњој пракси регионалног планирања, која је недовољно уважавала фактор простора.

Стратегија индустријског развоја Србије подразумева респектовања захтева III технолошке револуције, која у први план истиче:

- улогу и примену научно-техничког прогреса, технолошких и организационих иновација у свим сферама привређивања и активности;
- извозно оријентисану стратегију индустријског развоја (након укидања санкција);
- интернационализацију производње (у смислу глобализације) и регионалну поделу рада, у систему вертикалне и хоризонталне интеграције;
- уважавање критеријума и принципа тржишне производње, критеријума интерне и друштвене / регионалне ефикасности, што на нивоу предузећа претпоставља укидање нерентабилних капацитета (деинвестирањем економски, технолошки и енергетски неефикасне производње);
- укључивање критеријума одрживог развоја у процесу територијалне алокације развојних програма;
- стратегију развоја енергетски ефикаснијих "чистљивих" технологија, са мањим утицајима на животну средину.

У дефинисању индустријског развоја неопходно је уважавање савремених процеса и токова сарадње из европског окружења, значајних са становишта просторне организације на свим нивоима планирања, као што су:

- процес интернационализације и вертикалне интеграције производње, са реперкусијама у коришћењу простора, просторној структури великих индустријских / урбаних центара, регионалној диспозицији капацитета итд.;
  - стандардизација квалитета производње и еколошки прихватљивих производа ("еколошизација производње");
  - водећа улога техничког прогреса, као квалитативно најзначајнијег производног и локационог фактора.
- У условима смањеног југословенског тржишта, недовољног коришћења капацитета, технолошког заостајања у појединим индустријским гранама са једне, и обиља радне снаге, изразите оскудности фактора капитала и дејства економских санкција, са друге стране, прихватљива је стратегија увозне супституције, као краткорочно решење. Ова стратегија подразумева ограничен извоз и увоз капиталних добара, уз поступно мењање индустријске и укупне привредне структуре, освајањем технологија производње углавном потрошних добара.

Стратегија извозне промоције, као дугорочно опредељење индустријског развоја, заснива се на извозној експанзији, развоју средње сложених технологија производње, не фронтално (у свим гранама) већ само у онима које имају највећи развојни потенцијал и конкурентску способност, као што су производња прехранбених производа, хемијска индустрија, машиноградња, пнеуматика и хидраулика, електро- и

електронска индустрија, наменска индустрија и др.

Стратегија индустријског развоја подразумева развој свих економски ефикасних радно-интензивних, научно-интензивних и капитално-интензивних грана пропульзивног карактера.

Развој средње сложених и високих технологија у водећим индустријским комплексима (металском, прехранбеном, хемијском, електро) подразумева крупна инвестициона улагања у развој и научноистраживачки рад и високу увозну зависност од техничких и финансијских инпута.

Тенденција вертикалне интеграције индустрије на националном нивоу омогућава оптималну алокацију производних ресурса у простору, али са малим подстицајима на развој других производних грана локалног подручја.

Примена стратегије извозне експанзије није условљена наслеђеном структуром индустрије, већ њеном економском ефикасношћу, конкурентношћу и спремношћу државе да је стимулише одговарајућим мерама.

Стратегија територијалног развоја индустрије подразумева:

- заснованост на домаћим и/или страним ресурсима;
- примену радноинтензивних и научноинтензивних грана средње сложених и high tech производних технологија;
- увођење научно-технолошких и организационих иновација у постојеће производне капацитете и нове производне програме;
- равномернији територијални / регионални размештај ради смањења разлика у нивоу развијености.

Стратегија реструктурирања производних капацитета, у складу са прилагођавањем производње тржишном привређивању и извозном стратегијом, одвијаће се кроз:

- модернизацију постојећих производних капацитета (ревитализацијом, финансијском консолидацијом, увођењем технолошких и организационих иновација, заменом енергетски и еколошки неефикасних технологија, технолошким прилагођавањима и рационализацијом потрошње енергије, сировина, воде, смањењем количина отпада, рециклажом сировина и воде, смањењем емисије загађујућих агенаса и негативних утицаја на окружење, применом стандарда контроле квалитета производа (ISO 9000), увођењем еколошки погоднијих производа / технолошких процеса (стандарди ISO 14000), флексибилношћу у производњи услед деловања различитих тржишних захтева и мера макроекономске политике, већим степеном пословно-техничке сарадње у домаћој индустрији и међународној производној и инфраструктурној интеграцији;
- гашење економски неефикасних програма / производњи и тржишно неперспективних делова предузећа или целих фабрика (дезинвестирањем на нивоу предузећа), ради успешнијег прилагођавања новим тржишним условима и променама у макроекономској и индустријској политици, кроз:
  - стратегију развоја малих и средњих предузећа,
  - стратегију прилагођавања великих система / предузећа "разбијањем" на делове који могу успешно да опстану и даље у истом великом систему, и "гашењем" неуспешних и неефикасних прои-

зводњи / погона,

- стратегију управљања предузећима у кризи, посебно у великим системима;
- развој нових капацитета или производних програма средње сложених технологија (претежно радно-интензивних), уз примену научно-техничких иновација, већу ангажованост кадровског потенцијала и научноистраживачких институција;
- развој свих економски ефикасних производњи, уважавајући критеријуме одрживог развоја и критеријуме просторне алокације инвестиција;
- развој малог и средњег предузетништва.

Из предочених дугорочних стратегијских опредељења и могућих праваца индустријског развоја, закључује се да се отвара инвестиционо-интензиван развојни циклус, који услед развојних ограничења претпоставља укључивање страног капитала. Разлози ангажовања страног капитала, поред недостатка домаћег, су и у потреби за уношењем знања, међународне интеграције, образовања домаћег кадра итд.

Процес реструктурирања има просторну димензију, јер отвара процес материјалног сељења производњи на подручја која располажу одговарајућим развојним и локационим факторима.

Прилагођавање индустрије тржишном привређивању требало би да буде кроз дефанзивно реструктурирање на нивоу грана и офанзивно, на глобалном нивоу. Офанзивно реструктурирање подразумева потстицање развоја и стварање инфраструктуре нових експанзивних, дисперзираних сектора.

На основу дугорочних циљева, развојних ограничења и стратегијских опредељења индустријског развоја, уочава се извесна сличност али и разлике са концептом индустријског развоја земаља Југоисточне Азије.

Сличности су у примени стимулативних политика државе у функцији извозне оријентације и привлачења страног капитала, развоју радноинтензивних технологија, малих и средњих индустријских предузећа, као апсорптивних капацитета за запошљавање, због обиља радне снаге различитих квалификација и примени средње сложених и високих технологија.

Разлике се огледају у присуству двојне економије земаља Југоисточне Азије (домаћи и инострани сектор развоја индустрије), развоја high tech индустрије у иностраном сектору програмирањем урбано-индустријских полова развоја, као водећих пунктова концентрације капитално-интензивних и научно-интензивних технологија, које утичу на ративно повећање индустријске производње, али не и запослености и стабилности политичке ситуације и услова привређивања у овим земљама (посебно "земљама тигрова"). Део индустријских програма иностраног сектора везан је за индустрије наоружања и ратну индустрију.

УСМЕРАВАЊЕ РАЗМЕШТАЈА ИНДУСТРИЈЕ У СРБИЈИ

Елементи за усмеравање размештаја индустрије

Локациони фактори индустрије (традиционални и савремени приступ)

У процесу планирања територијалног развоја индустрије неопходна би била трансформација ставова о локационим и развојним факторима индустрије, као основним претпоставкама у усмеравању индустријског развоја. То подразумева уважавање принципа и елемената интернационализације производње и захтева треће технолошке револуције и кључну улогу "нових" локационих фактора.

Садашње развојне тенденције условиле су крупне промене у значају локационих фактора индустрије, фаворизујући улогу регионалне иновативне инфраструктуре (високостручни кадар, научно-истраживачке и развојне институције, универзитет, тржиште), и урбане иновативне инфраструктуре (екстерне економије градова, социјална инфраструктура, локационе и урбане економије, комунална инфраструктура и др.) (8, 9, 10).

Локационо - развојни потенцијал подручја

Са становишта локационих повољности за развој већих индустријских центара, сложених привредно-индустријских, лучко-индустријских и слободних царинских зона, најповољније карактеристике имају терени у долинама Дунава, Саве, Велике, Западне и Јужне Мораве, Тисе, Тимока, Дрине, Лима, Ситнице, Ибра и Колубаре, као и поједини локалитети / центри специфичних обележја изван овог подручја.

На овом, за индустрију локационо атрактивном простору, присутни су градови / центри и насеља различите величине и развојне снаге, са значајним структурним ресурсима (производним фондовима, кадром, инфраструктуром, тржиштем, екстерним економијама агломерације и др.).

Разноврсност у погледу присуства и квалитета појединих фактора омогућава развој сложене индустријске структуре, специјализацију у производњи, просторну дезагрегацију производних капацитета у складу са локационим захтевима појединих производних / грана и могућност међутериторијалне производне интеграције и веза унутар републичког простора и са међународним окружењем.

Територијални размештај индустрије заснован је на:

- постављеним општим и посебним циљевима;
- локационо-развојном потенцијалу појединих подручја, тј. просторној структури кључних локационих фактора (према савременом приступу);
- размештају постојећих индустријских капацитета;
- основним правцима индустријског развоја и локационим захтевима појединих индустријских грана / комплекса.

Са становишта локационе повољности за смештај и развој одређених индустријских капацитета, простор Србије је диференциран на следећи начин:

а) Највећи локационо-развојни потенцијал имају приобални појас Дунава и Саве и зоне у долинама других већих река (Велике, Западне и Јужне Мораве, Тисе, Тимока, Дрине, Лима, Ситнице и Ибра);

б) Локалитети везани за поједине веће индустријске / урбане центре, повољног саобраћајног положаја и повезаности и других компаративних предности, али уз извесна ограничења у погледу снабдевања водом (недовољне количине, положај у узводним деловима слива), одвођења и третмана отпадних вода, утицаја на животну средину. На овим локалитетима је могућ развој индустријске производње са техноекономским карактеристикама усклађеним са претходним просторним и еколошким ограничењима. Овакав локациони потенцијал карактерише подручја индустријских / урбаних центара – Крагујевац, Ужице, Ваљево, Суботица, Сомбор, Кикинда, Врбас, Вршац, Приштина, Г.Милановац, Врање и др.;

в) Пољопривредне зоне као сировинска подручја за агроиндустрију:

- Панонска и перипанонска зона (Војводина, Мачва, Стиг, Шумадија);
- Веће котлине (Косовска, Метохијско-призренска, Чачанско-краљевачка, Лесковачка и др.).

г) Зоне са повољним условима за развој појединих мањих капацитета примарне индустријске прераде (нпр. дрвне и прехранбене у брдским и планинским подручјима);

д) Зоне са повољним условима за развој екстрактивне индустрије и енергетике (потези: Бор – Мајданпек, Трепча – Митровица, Лазаревац – Обреновац, Костолац – Пожаревац, Обилић – Приштина и Баљевац – Корлаће – Рашка – Копаоник). Локациони потенцијал ових подручја заснива се на богатству сировинама и енергентима, али и присуству различитих компаративних предности (високостручни кадровски потенцијал и научноистраживачке институције у Борском басену, крупни производни капацитети и инфраструктура, као основа за развој производње финалних производа, урбани центри и др), али и ограничењима у развоју (недостатак воде, загађивање животне средине, недостатак простора за изградњу већих индустријских зона и др.).

У складу са расположивим локационо-развојним потенцијалом посебно су изложене карактеристике Дунавско-Савског појаса и приобалног појаса Велике, Западне, Јужне Мораве, Тисе, Тимока, Лима, Ибра и Ситнице.

Локационо - развојни потенцијал приобалног Дунавско-Савског појаса

Највећи и најразноврснији локационо-развојни потенцијал у Србији има приобални Дунавско-Савски појас, који се огледа кроз:

- повољан саобраћајни геоположај у међународном и републичком простору, посебно присуство веза са западним српским земљама;
- могућност доброг саобраћајног повезивања на међународне пловне путеве, европске путеве, железницу и ваздушни саобраћај, од значаја за индустријске гране које имају велики обим транспорта терета, велики обим материјалних input-output-а, производно-технолошке повезаности са окружењем (сировинска подручја, тржишни простор, међународна вертикална интеграција);
- присуство великих простора за локацију различитих форми просторних структура (од великих привредних, индустријских, лучко-индустријских до

- слободних царинских зона);
- расположивост високостручног и квалификованог кадра, уз присуство радне снаге разноврсних квалификација;
- близина научно-истраживачких и развојних институција;
- близина београдске агломерације, великих индустријских / урбаних центара (Нови Сад, Смедерево, Панчево) и градова средње величине (Пожаревац, Сремска Митровица, Шабац), са скупом атрактивних локационих фактора и извора различитих позитивних екстерних економија (урбаних и агломеративних);
- велики водни потенцијал текућих и подземних вода и могућности за одвођење отпадних индустријских вода уз минималне еколошке ризике (у односу на остали републички простор);
- присуство изграђене крупне инфраструктуре и могућност за комунално инфраструктурно опремање недовољно уређених подручја у овом појасу;
- близина великог тржишног конзумента и сировинског подручја за развој појединих врста индустрије (нпр. агроиндустријског комплекса);
- повољност микролокационих услова;
- залеђе које омогућава повољно уклапање у индустријски простор Србије;
- постојећи крупни производни капацитети из области хемијског, енергетског, металуршког, прехранбеног, комплекса прераде метала и других грана.

У оквиру овог подручја јављају се разлике у степену атрактивности и активiranости расположивог локационо-развојног потенцијала: више су активирани локалитети/подручја великих индустријских урбаних центара (Нови Сад, Панчево, Београд, Смедерево, С.Митровица, Шабац), а мање подручје Обреновца, Пожареваца, Костолца, Прахова, Неготина, Б.Паланке, Ковина, В.Градишта, Д.Милановца, Кладова и др.

Дунавско-Савски појас је локационо погодан за смештај свих индустријских грана: радно-интензивних, научно и капитално интензивних, посебно оних које су укључене у интернационализацију производње (извозно оријентисаних).

Ово подручје је погодно за формирање свих облика просторне структуре индустрије и свих рангова индустријских центара (великих, сложених, средњих и мањих), са повољним могућностима веза са осталим подручјем Србије.

Локационо-развојни потенцијал приобалног појаса Велике, Западне и Јужне Мораве, Тисе, Тимока, Дрине, Лима, Ибра и Ситнице

Локационо-развојни потенцијал приобалног појаса Велике, Западне и Јужне Мораве, Тисе, Дрине, Тимока, Лима, Ибра и Ситнице је врло велики, аналоган Дунавско-Савском подручју, посебно у доњим деловима сливова, са мање или више ограничења у погледу могућности за смештај различитих форми гранске и просторне структуре индустрије. Извесна ограничења (услови) за смештај индустрије у долинама Велике, Западне и Јужне Мораве везана су за одсуство речног саобраћаја (што би било превазиђено реализацијом пловног канала долином В.Мораве до Вардара), ограничења у снабдевању и потрошњи

вода, одвођењу отпадних вода, опасностима загађивања урбаног простора. Исто тако, ово подручје има и извесне предности у односу на Дунавско-Савски појас, а то су присуство већег броја индустријских / урбаних центара сложене структуре, као носилаца укупног и индустријског развоја, са технолошки развијеном индустријом, научно-истраживачким и развојним институцијама и индустријском традицијом, као што су Ниш, Крушевац, Крагујевац, Смедерево, Краљево, Чачак, Ужице, Трстеник, Јагодина, Ђуприја, Параћин, Лесковац и други.

Са друге стране, у зони највеће поларизације производних снага и индустријских капацитета (на подручју између Београда и Ниша, укључујући и Крагујевац), испољена је глобална неефикасност производних фактора, уз успоравање основних макроекономских показатеља индустријског развоја, односно одсуство "квалитетног" индустријског развоја услед изостанка улоге техничког прогреса.

Потисје карактерише значајан локационо-развојни потенцијал – положај на међународном пловном путу, присуство средњих и мањих индустријских центара (Зрењанин, Бечеј, Сента, Кнежевац, Кањижа), расположивост пољопривредним сировинама, водом, али и извесна ограничења у саобраћајној повезаности (посебно са тржиштима Источноевропских земаља, као потенцијално најотворенијим за извоз свих индустријских производа Србије), као и ограничења у расположивости високостручним кадром.

Долина Лима и Дрине има веома значајан локациони потенцијал, посебно као подручје од стратешког значаја у повезивању и комуникацијама Србије и Црне Горе, западних српских земаља, односно у ширем европском окружењу – повезивању Средње-европских и Подунавских земаља са Јадранским морем (луком Бар) и ширим окружењем, преко железничке пруге Београд-Бар.

Подручје располаже обиљем радне снаге, изграђеним производним погонима, инфраструктуром. Озбиљна развојна ограничења овог подручја, са становништвом простора, јесу непостојање већих локалитета за смештај индустрије, ограничења везана за различите облике заштите животне средине и природе, недостатак високостручног кадра и истраживачко - развојних институција, резервација простора за водозаштиту и др.

На подручју долине Тимока постоје значајне локационе повољности за развој индустрије, са бројним компаративним предностима (квалификована радна снага, постојећи производни капацитети, агросировински и други природни ресурси), али и ограничењима везаним за угрожавање животне средине, водозаштиту, саобраћајну повезаност са окружењем.

Основни локациони потенцијал долине Ибра и Ситнице са притокама (у ширем смислу подручје Косова и Метохије) је у обиљу радне снаге, изграђеним крупним производним капацитетима, енергетским и рудно-геолошким ресурсима, уз значајна ограничења у погледу могућности снабдевања водом, недостатка високостручног кадра и развојно-истраживачких институција, инфраструктуре, еколошких чинилаца и др.

Критеријуми за територијално усмеравање нових индустријских капацитета

Основна полазишта за усмеравање територијалне алокације нових индустријских капацитета / програма чине систем општих циљева глобалног социоекономског развоја и организације и коришћења простора Србије и посебни циљеви дугорочног индустријског развоја. Сходно томе, улога индустрије у усклађивању комплексног регионалног и урбаног развоја Републике је многострука, као средства за: подстицање бржег развоја и подизање општег нивоа развијености и животног стандарда становништва, реализацију равномернијег територијалног развоја, тј. ублажавање територијалних диспропорција у нивоу развијености; ублажавање имиграционих процеса становништва у велике индустријске / урбане центре и санацију привређивања егзодусних простора и као средства за укључивање у међународне токове привредне сарадње и интеграције простора.

Усмеравање територијалног размештаја нових индустријских капацитета / програма, заснива се на следећим критеријумима:

- територијалне оптимизације производних фактора (техничког прогреса, рада и капитала);
- критеријумима интерне и регионалне / друштвене ефикасности и задовољења друштвених потреба;
- уважавању позитивних трендова у постојећем размештају индустрије, процеса заокружавања и/или комплетирања појединих крупних и других комплекса, већег степена пословне сарадње и настављања процеса усмеравања малих погона у оквиру мањих индустријских центара чија је производња технолошки повезана са водећим индустријским предузећима из развијених индустријских / урбаних центара као носилаца територијалног развоја индустрије;
- уважавању просторне структуре локационих фактора, посебно улоге високостручног кадровског потенцијала, регионалне и урбане иновативне инфраструктуре, екстерних економија агломерације (укључујући урбане) и укупног локационо - развојног потенцијала и ограничења појединих просторних целина и индустријских центара (активираних и потенцијалних), као и савремених локационих захтева нове индустрије, у складу са захтевима треће технолошке револуције и водеће улоге техничког прогреса у свакој материјалној производњи;
- усмеравање размештаја нових капацитета експортно оријентисане и локационо мање флексибилне индустрије (са великим локационим и технооекономским захтевима), у подручја са највећим локационо-развојним потенцијалом (приоритетне осовине развоја – Дунавско-Савску, долину В.З. и Ј. Мораве и велике и средње индустријске центре у овим коридорима и изван њих, и у друге просторе);
- рационалном коришћењу сировинско-енергетских ресурса, воде, простора као ограниченог ресурса за смештај капацитета, уз неопходне мере заштите животне средине;
- усмеравање нових индустријских активности у складу са потребама и ограничењима у области заштите животне средине у појединим просторним

целинама и целокупном републичком простору, на основама друштвено прихваћене стратегије "одрживог" развоја;

- усклађеност локационих захтева и могућих утицаја индустрије са карактеристикама и локационо-развојним потенцијалом насеља/градава/просторних целина у која се усмерава смештај нових капацитета/програма, уважавајући реалне трошкове отварања радних места, трошкове насељавања и урбанизације, заштите животне средине, трошкове инфраструктурног опремања и припремања грађевинског земљишта, трошкове комуникација, енергије, уклапања у околни простор и окружење;
- геостратешки и геополитички критеријуми (за пограничне регионе, депопулациона подручја итд).

Другим речима, усмеравање територијалног развоја индустрије Србије требало би да се заснива на следећим развојним интересима – критеријумима:

- а) извозна усмереност,
- б) профитабилност,
- в) техничко - технолошка интензивност,
- г) интензивност знањем и квалификованим радом,
- д) ефикасност коришћења енергије, сировина и других производних фактора по јединици производа,
- ђ) регионална усмереност,
- е) просторно - еколошка прихватљивост.

Уважавање ових критеријума је директно у функцији равномернијег територијалног развоја, смањења разлика у нивоу индустријске развијености, просторне интеграције простора Србије, ублажавања имиграционих процеса у београдску агломерацију, односно задржавања радноспособног становништва у неразвијеном и/или егзодусном подручју Републике Србије.

Усмеравање размештаја појединих индустријских грана/капацитета

Са становништва усмеравања територијалног развоја индустрије, од значаја је повезаност опште развојне оријентације са локационим захтевима појединих производњи и локационо-развојним потенцијалом појединих простора. Сходно томе, поједини критеријуми за усмеравање локације нових капацитета имају различиту улогу за поједине врсте индустрија, које могу да буду *локационо нефлексибилне, мање флексибилне и флексибилне* (према Вељковићу, А. (8) локационо нееластичне, мање и више еластичне).

У *локационо нефлексибилне* капацитете сврставају се гране / комплекси са врло крупним просторним и технооекономским захтевима, захтевима у погледу присуства високостручног кадровског потенцијала, научноистраживачких и развојних институција, потенцијално велики загађивачи средине из свих индустријских сектора. На подручју Србије је релативно мали број локалитета захтеваних карактеристика. Усмеравање ових индустрија везиваће се за велике постојеће производне капацитете у индустријским / урбаним центрима, и сировинска подручја:

- развој црне металургије и прераде гвожђа за Смедерево;
- развој обојене металургије и прераде обојених метала у Бору, Мајданпеку, К.Митровици, Севојну, Јагодини, Подрињу;
- развој енергетике, производње и прераде угља на подручју Обреновац – Лазаревац, Костолац –

Пожаревац, Косово Поље – Обилић – Приштина, Ибарско подручје и друга мања подручја;

- експлоатација и прерада неметала у Ибарско-Копачничком подручју, подручју Г.Милановца, Младеновца, Аранђеловца, Ужица, Параћина, Панчева и других;
- даљи развој базне неорганске хемије у Крушевцу, Прахову, Новом Саду, Шапцу, Лозници, Лучанима и другим;
- базна органска хемија у Панчеву, Н.Саду, Суботици, Београду, Крушевцу и другим мањим центрима;
- производња грађевинских материјала (подручје Војводине и друга).

У категорију *локационо мање флексибилне индустрије* спадају капацитети чији локациони захтеви могу да буду задовољени на већем броју локалитета. Локационо мање флексибилне индустрије припадају углавном пропульзивном индустријском сектору, односно гранама - носиоцима техничког прогреса и извозне стратегије. Усмеравање нових производњи/погона из ове категорије везиваће се углавном за подручја са високим локационо-развојним потенцијалом и веће и средње индустријске центре са развијеном индустријом из истих грана (нпр. машиноградња, производња саобраћајних средстава, производња електричних машина и апарата, хемијска и прехранбена индустрија). Њихов смештај могуће је везивати и за размештај капацитета примарне производње, или добро комуникационо повезана подручја, а могућ је смештај малих погона и у недовољно развијеном подручју.

У групу *локационо флексибилне индустрије* спадају углавном мали капацитети традиционалног сектора (металопрерађивачке делатности, електронске, прехранбене, прераде хемијских производа, текстилне, индустрије коже и обуће, дрвне и других), са мањим локационим захтевима.

Територијално усмеравање нових производњи / капацитета везиваће се за мале индустријске и урбане центре, субопштинске центре, посебно на недовољно развијеном подручју.

Концепција и модел размештаја индустрије

Поред основних стратегијских упоришта просторне организације, за конституисање територијално и структурно складнијег / равномернијег индустријског развоја Републике и појединих подручја, важна су и следећа упоришта која ће деловати као детерминанте у дефинисању и спровођењу модела размештаја:

- наслеђена привредно-индустријска просторна структура и изграђеност производних фондова, односно размештај производних снага и демографског потенцијала,
- оскудност капитала и релативна имобилност високотручног кадровског потенцијала, јер представља заправо ограничење развоја и проблем који би требало превазићи,
- просторна диспозиција елемената техничког прогреса, као квалитативно најважнијег производног фактора у индустријском расту и алокацији капацитета.

Модел размештаја индустрије заснован је на општим и дугорочним циљевима индустријског развоја,

локационо-развојном потенцијалу појединих простора, постојећој просторној структури производних капацитета, у оквиру мреже индустријско / урбаних центара, примени научно-техничког прогреса и захтевима савремене алокације производње, као основним детерминантама за усмеравање територијалне организације ове делатности.

Основна дугорочна оријентација у просторној организацији индустрије Србије заснива се на *моделу усмерене полицентричне концентрације активности са елементима модела осовина развоја*, којима треба постићи:

- а) постепену измену хијерархије појединих индустријских центара;
- б) измену значаја појединачних индустријских подручја и нових функционалних односа међу њима;
- в) интензивнији развој мање развијених осовина и постепено формирање нових индустријских осовина развоја;
- г) синтезно, просторно децентрализован и уравнотеженији развој индустрије.

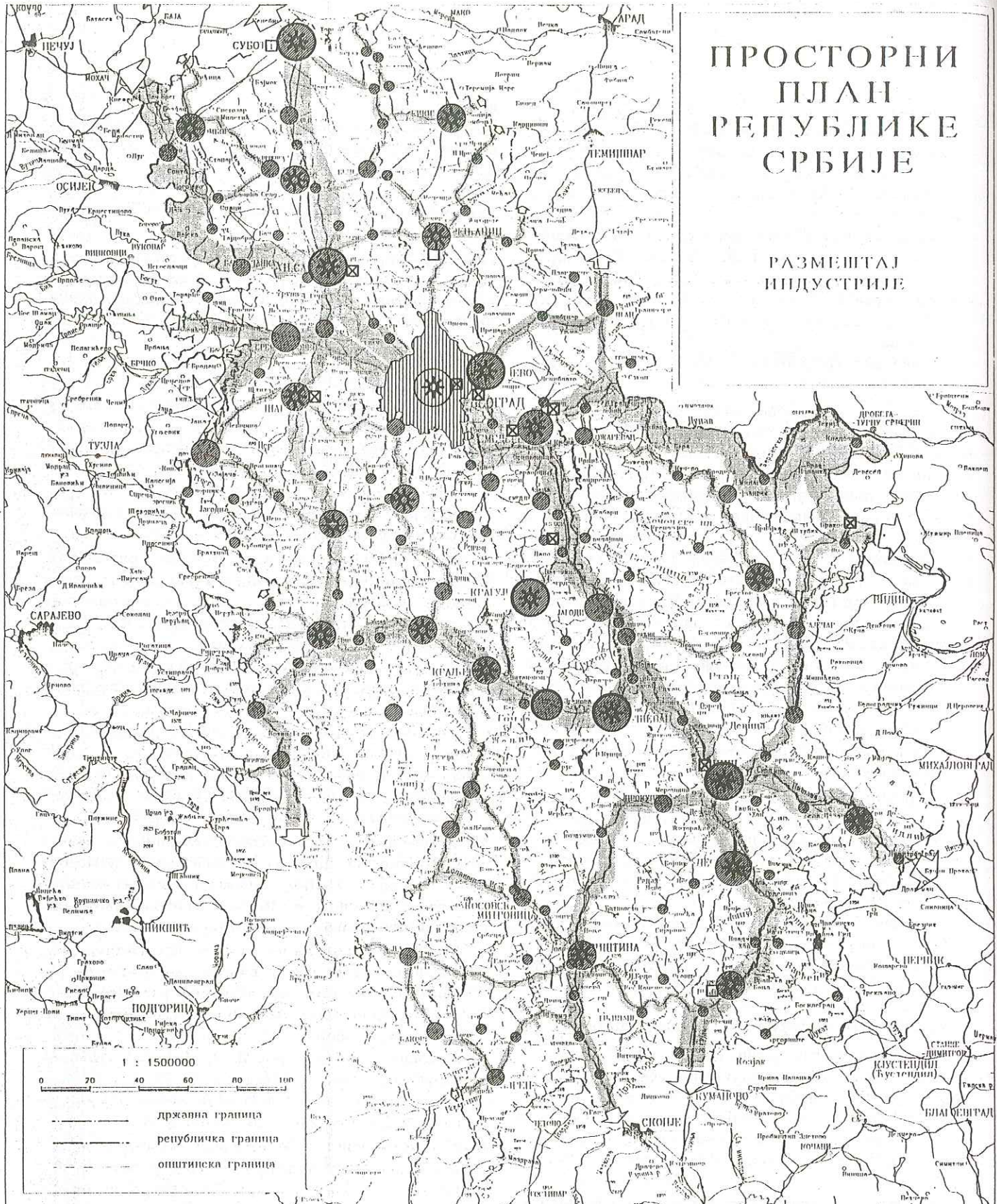
Предложени комбиновани модел размештаја (усмерене полицентричне концентрације и осовина развоја) омогућава задовољавање постављених општинских и дугорочних циљева територијалног развоја индустрије, с обзиром да омогућава:

- потпуну просторно-индустријску, привредну и социјалну интеграцију економског простора Републике Србије;
- дисперзију производних капацитета (у складу са локационо-развојним потенцијалом) и потстиче територијално равномернији развој индустрије;
- повољно уклапање просторне структуре индустрије у међународне привредне токове и окружење.

У првој фази предложени комбиновани модел размештаја оствариваће се кроз својеврсну усмерену концентрацију индустрије, чији су циљеви суженији у односу на глобални концепт (тј. уз мање наглашавање полицентризма), и који обухватају:

- а) Делимичну демулолизацију преусмеравањем, квалитативним међусекторским реструктурирањем и дислокацијом индустрије у оквиру постојећег размештаја индустрије. То подразумева селективан начин и приступ у усмеравању алокације ове делатности, кроз квалитативно и структурно прилагођавање индустрије у београдској агломерацији и другим подручјима, у складу са локационо-развојним потенцијалима;
- б) Просторно уравнотеженији регионални развој;
- в) Интензивирање појединих осовина развоја (у првом реду Дунавско-Савске и великих, средњих и малих индустријских / урбаних центара);
- г) Селективан развој средње сложених и високих технологија у београдској агломерацији, као и у појединим индустријским центрима (Ниш, Крушевац, Панчево, Нови Сад, Трстеник, Крагујевац и Суботица).

Концепција полицентричног размештаја индустрије подразумева да су велики и средњи индустријски / урбани центри основни носиоци територијалног развоја ове делатности у Србији, у оквиру система осовина развоја, а средњи и мали градови и субопштински центри, носиоци индустријског развоја на недовољно развијеном подручју. Системи осовина

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

РАЗМЕНТАЈ
ИНДУСТРИЈЕ

1 : 1 500 000

0 20 40 60 80 100

— — — — — државна граница
 — — — — — републичка граница
 - - - - - општинска граница

ЛЕГЕНДА :

-
 аеронавација Београд
-
 индустријски центри високог и средњег степена
-
 велики индустријски центри
(20.000 - 50.000 запослених)
-
 индустријски центри средњег степена
(10.000 - 20.000 запослених)
-
 индустријски центри ниског степена
(5.000 - 10.000 запослених)
-
 мали индустријски центри
(1.000 - 5.000 запослених)
-
 потенцијални центри високог и средњег степена индустријских технологија
-
 индустријски центри са изврсном индустријском или савременом производњом
-
 области индустријског развоја I реда
-
 области индустријског развоја II реда
-
 области индустријског развоја III реда

развоја чине окосницу привредне, индустријске и социјалне интеграције републичког простора и уклапања Србије у међународно окружење. Систем осовина развоја се највећим делом поклапа са размештајем најзначајнијих локационо-развојних потенцијала за смењтај индустрије односно, размештајем производних капацитета, производних снага, привредног, демографског и кадровског потенцијала, урбано-индустријских центара, инфраструктуре, изграђених социјалних садржаја, са значајним положајним, саобраћајним и другим компаративним предностима за усмеравање интензивнијег развоја.

Према предложеном комбинованом моделу размештаја, окосницу територијалне организације индустрије у Србији, према предложеном комбинованом моделу размештаја, и повезивања републичког простора са међународним окружењем, чине *сисџем осовина развоја и интензивирање различитих ранга са припадајућим индустријско - урбаним центрима* (12) (в. карту 1).

Осовине / појасеви интензивнијег развоја индустрије првог реда су:

- Дунавско-Савски (са индустријским центрима Нови Сад, Београд, Панчево, Смедерево, В.Градиште, Прахово, Неготин, Кладово, Апатин, Б.Паланка, Шабац, С.Митровица, Обреновац;
- Велико- и Јужно-моравски (Београд, Смедерево, Пожаревац, Крагујевац, Јагодина, Турија, Параћин, Ниш, Лесковац, Врање), са краком до Пирота и Димитровграда;
- Западноморавски (Крушевац, Трстеник, Краљево, Чачак, Лучани, Пожега, Ужице).

Осовине / појасеви индустријског развоја другог реда су:

- Тимочки (Прахово, Неготин, Зајечар, Књажевац, Ниш);
- Косовски (Урошевац, Приштина, Подујево, Куршумлија, Прокупље, Ниш);
- појас интензивнијег развоја (Нови Сад, Рума, С. Митровица, Шабац, Ваљево, Ужице, Полимље, као перспективно значајна веза Војводине, Подриња, и подручја западно од Дунава и Дрине са Црном Гором, преко барске пруге);
- појас од Београда, преко Панчева, Алибунара, Вршица, до румунске границе.

Осовине / појасеви индустријског развоја трећег реда су:

- Потиски (Зрењанин, Бечеј, Ада, Сегта, Н.Кнежевац, Кањига) са краком до Кикинде;
- Бачки (Сомбор, Црвенка, Кула, Врбас, Србобран);
- Ибарски (Београд, Лазаревац, Г.Милановац, Чачак, Краљево, Рашка, Н.Пазар, са продужецима према Црној Гори и Косову и Метохији);
- појас Зајечар, Бор, Мајданпек, Пожаревац, Београд;
- појас Прахово, Неготин, Бор, Зајечар, Бољевац, Параћин);
- појас између Баточине, Крагујевца и Краљева;
- појас од Лознице преко Ваљева до Лазаревца;
- Метохијски (Пећ, Ђаковица, Призрен, Урошевац, и продужетак и повезивање преко Ђилана, са Јужноморавским појасем (Врањем).

У дугорочном периоду могу се очекивати следеће

тенденције:

- И даље изражен процес концентрације индустријских капацитета / производњи у Београду и великим индустријским центрима, уз реструктурирање на интра- и интер-секторском нивоу и на нивоу појединих производњи и/или предузећа, уз формирање различитих елемената и форми просторне структуре ове делатности (велике привредне зоне, велике индустријске зоне, лучко-индустријске зоне, слободне зоне, појединачни локалитети у просторној структури урбано-индустријских центара) и свих величина капацитета;
- Наставак тренда умереног полицентричног развоја индустрије у великим и средњим индустријским центрима, посебно у оквиру Дунавско-Савске и осовина развоја у долини В. З. и Ј. Мораве, усмеравањем средње сложених и високих технологија и виших облика производних система;
- Селективни развој и смењтај мањих индустријских погона у мале градове и субопштинске центре, нарочито у недовољно развијеним, брдским и планинским, пограничним и егзодусним подручјима.

У складу са могућим тенденцијама, концепција усмерене концентрације обухвата:

- а) Концентрацију и усмеравање нових производних капацитета у индустријско-урбане центре Дунавско-Савске и осовина развоја у долини В. З. и Ј. Мораве, као локационо најатрактивнијих и интегративних елемената просторне структуре индустрије Србије;
- б) Концентрацију и усмеравање нове индустрије у индустријским/урбаним центрима изван наведених осовина, који располажу значајним компаративним предностима и локационо-развојним потенцијалом, као што су Суботица, Кикинда, Приштина, Зрењанин, Ваљево, Лозница, Пирот, центри у оквиру Тимочке осовине (Бор, Зајечар, Мајданпек, Неготин, Прахово), центри у оквиру Потиско-Бачке осовине (Зрењанин, Бечеј, Ада, Сегта, Кањига и Сомбор, Врбас, Кула), Н.Пазар и други;
- в) Селективно лоцирање малих индустријских капацитета у мањим градовима, општинским и субопштинским центрима критично-развојног подручја (недовољно развијеног, пограничног, и егзодусно-депопулационог).

Предложени концепт територијалног размештаја индустрије се битно разликује од решења из документа Владе Србије "Политика регионалног развоја РС" (13), према коме су главни носиоци развоја многобројни субопштински центри и већа сеоска насеља, уз запостављање или занемаривање кључне улоге великих и средњих индустријских / урбаних центара у потетицању и усмеравању територијалног развоја.

ПОЛИТИКЕ РАЗВОЈА ИНДУСТРИЈЕ, МЕРЕ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ

Кључно место у остваривању циља повећања конкурентности домаће привреде, имају политика конкуренције, индустријска политика, иновациона политика. Спољнотрговинска политика је такође од великог значаја, као и политика подстицања малог и средњег предузетништва. Са становишта просторног развоја неопходно би било у просторној равни диференцирати све подобне политике, полазећи од посто-

јећег стања, циљева и ограничења макроекономског нивоа. Треба имати на уму и то да све макроекономске - неадресоване политике могу имати различито дејство на различите секторе и гране, а тим пре и специфичне (активне) политике.

Увођење и потстицање домаће конкуренције је од битног значаја за повећање степена ефикасности пословања и рационалне употребе ресурса.

Политика конкуренција добија активистичку димензију, кроз спровођење мера којима се ствара што већи степен конкурентности у оквиру делатности. То се постиже максималним олакшавањем уласка и изласка из делатности, почевши од појединостављења процедуре оснивања и гашења фирме, до укидања захтева, као што су таксе на предузеће и сл.

Због потпуно измењене улоге тржишта¹ потребу постојања индустријске политике више нико не доводи у питање. Разлике постоје у погледу њене обухватности. Присталице слободног тржишта прихватају само тзв. општу индустријску политику, чије спровођење има исте ефекте на све индустријске гране. Насупрот њима поборници активне индустријске политике, поред опште, говоре о секторској индустријској политици, коју карактерише изразита селективност деловања.

Опште индустријске политике су усмерене ка факторима производње (рад, капитал и истраживање и развој), фирмама (антитрустна и политика конкуренције), и географским областима – регионима.

За разлику од општих, дејство мера секторске индустријске политике се односи на сасвим одређену индустријску грану или фирму. Секторске индустријске политике могу бити дефанзивне, уговорне, стабилizacione, или политике унапређења.

Индустријска политика има улогу да стимулише развој приоритетних грана, помаже стварање и увећавање материјалне и финансијске основе и потстицање развој, покретљивост и ефикасно коришћење фактора производње.

Прво, развој приоритетних индустрија спроводи се политиком заштите од спољне конкуренције. Гранама чији се развој стимулише, обезбеђује се привремена заштита од спољне конкуренције, у одређеном року у коме би домаћи произвођачи били у обавези да се прилагоде и достигну релативно висок степен конкурентности. Активно потстицање приоритетних

¹ Прво, савремену производњу карактерише све већа специјализација и у складу са тим производња у великим серијама. Ово неминовно води смањењу броја произвођача у грани, односно стварању тзв. олигополских тржишта у којима конкуренција има измењен карактер;

друго, због економике обима, тзв. праг инвестиција је знатно повећан и то тако што велики део инвестиција не иде директно у производњу, већ у истраживање и развој, образовање и обуку руководелих и стручних кадрова, што све условљава да су трошкови оснивања, односно престанка производње знатно порасли. У вези са тим је повећан и укупан ризик пословања, услед чега су предузећа све више упућена на кооперацију и сарадњу, уместо на општу конкурентску борбу;

треће, убрзан раст подразумева врло високе трошкове истраживања и развоја, чији резултати врло брзо застаревају, и не морају нужио бити реалоцирани у потпуности на конкретно предузеће. Односно, већу корист од тих истраживања може имати окружење, него дотично предузеће, тако да остварена добит не мора увек покрити учињене трошкове. У том смислу је неопходна и чак нужна интервенција јавне власти, да би се отклонно овај крупан недостатак савременог тржишта.

грана усмерава се ка извозним гранама, на селективној основи, и променљиво је током времена.

Друго, обезбеђење материјално-финансијске основе значи стимулисање улагања, концентрацију средстава, олакшавање финансирања и превазилажење финансијских ограничења. Осим побољшања конкурентности индустријска политика треба да обезбеди раст и развој свих расположивих фактора производње – рада, капитала, знања, технологије. У том смислу може се говорити о релативизирању материјалних ограничења. Финансијско ограничење састоји се у недовољности расположиве домаће штедње, која може обезбедити довољни ниво инвестиција за развој.

Трећа улога индустријске политике је потстицање мобилности фактора производње, њихове прилагодљивости и ефикасног коришћења. Код капитала, односно финансијског система, индустријска политика има задатак да обезбеди мобилност, концентрацију и ефикасну алокацију. То се постиже комбинацијом мера макроекономских и развојних политика, које обезбеђују макроекономску стабилност; потстицају штедњу, дестимулишу непроизводно, а стимулишу производно инвестирање. Неопходни су такође програми и пројекти који ће омогућити усмеравање капитала у приоритетне секторе. Код рада, пресудна је покретљивост радне снаге, нарочито високостручног кадра.

Од посебног, у новије време централног значаја за квалитет развоја, је технички прогрес. Због тог значаја диференцирала се иновациона политика, која заузима најзначајније место у подизању међународне конкурентности националне привреде и индустрије посебно. Иновациона политика се опредељује унапређењем технолошке инфраструктуре и финансирањем истраживања и развоја. Иновациона политика има задатак да створи погодну климу за што ширу домаћу иновациону делатност, најпре у копирању, примени и прилагођавању постојећих технологија, а касније за истраживање, развој и примену нових производа и процеса.

Основна улога макроекономске и индустријске политике јесте у стварању услова, амбијента и друштвено - пословне климе, у којима ће се на ефикасан начин реализовати дугорочна и средњерочна стратегијска опредељења и територијализација планираних захвата, у складу са просторно - планским решењима ППС. Ради тога, поред опште макроекономске политике, потребно је дефинисање релевантне политике регионалног развоја, индустријске политике и политике заштите животне средине, према обухвату (општа и секторска), времену (дугорочна, средњерочна), стратешкој опредељености (заштитна, политика адаптације - прилагођавања), а пре свега:

- политике реструктурирања производње на секторском, гранском, међугранском и на нивоу појединих предузећа, ради преласка на тржишни систем привређивања;
- политике регионалних индустријских иновација, засноване на примени резултата науке, увођења технолошких, техничких и организационих иновација, као генератора структурних промена, подизања квалитета привређивања и квалитета живљења, која би се реализовала у процесу реструктурирања индустрије (усавршавањем посто-

јећих и применом нових технологија које подразумевају веће учешће знања, мањи обим материјалних инпута, енергије и непожељних утицаја на животну средину), у постојећим и новим индустријским програмима / капацитетима;

- политике обезбеђивања и усавршавања кадра, посебно коњунктурних високостручних профила, усавршавање и обучавање кадра кроз семинаре, "брзе" курсеве и друге облике едукације, на основу критеријума: квалитета, потреба развоја, превазилажења имобилности високостручног кадра и веће покретљивости кадра на релацији између универзитета, развојно - истраживачких институција и привреде, израдом Програма усавршавања научно - истраживачког кадра, научно - истраживачке инфраструктуре, Програма развоја научно - истраживачких и пословних информација од значаја за Републику и др.;
- територијалне оптимизације производних фактора појединих просторних целина, као основног услова за вођење политике регионалног индустријског развоја;
- политике стимулисања инвестиција у недовољно развијена подручја и селективне политике развоја индустрије у зонама високе концентрације становништва и индустрије и у еколошки угроженим подручјима (стимулације и компензације);
- стимулативне политике развоја мањих и средњих погона, у функцији децентрализације индустријских капацитета, као теориторијално пожељног процеса индустријског развоја (из аспекта националних и регионалних интереса), финансирања изградње инфраструктуре у средњим и мањим градовима, ради повећања њихових компаративних предности (локационо - развојног потенцијала).

Мере и инструменти за реализацију планираног индустријског развоја и размештаја

У практичном вођењу индустријских политика, користе се веома бројни и врло разноврсни инструменти. У оквиру индустријске и иновационе политике користе се различити инструменти: индикативни (планови, смернице, резолуције, уговори и слично), фискални (разни порези, пореске олакшице и подстицаји), финансијски (каматне стопе, рокови враћања, комерцијални и посебни кредити), инструменти трговинске политике и непосредне државне контроле. Најчешће коришћени инструменти ИП су: (14, 15)

1) ФИСКАЛНИ

- различити порези
  - непосредни
    - порез на личне зараде
    - порез на доходак
    - порез на својину
  - посредни
    - порез на промет
    - порез на ефективне издатке
    - порез на утрошене факторе производње
- пореске олакшице и подстицаји
  - ослобађање од пореских обавеза
  - убрзана амортизација
  - инвестиционе субвенције и попусти
  - инвестиционе резерве
  - порески кредити

- ослобађање реинвестиране добити од пореза
- подстицање иностраних инвестиција

2) ФИНАНСИЈСКИ

- кредитно-монетарна политика
  - монетарна политика (рестриктивна, експанзивна)
  - кредитна политика (камате, рок враћања, *grace* период, комерцијални кредити, посебни кредити)

3) ИНСТРУМЕНТИ ТРГОВИНСКЕ ПОЛИТИКЕ

- политика девизног курса
- царинска заштита
- увозна контрола и ограничења
- нецаринске баријере
- девизна контрола
- увозне субвенције
- увозне субвенције
- финансирање извоза, извозни кредити, осигурање извоза

4) НЕПОСРЕДНА ДРЖАВНА КОНТРОЛА

- контрола цена
- учешће у власништву
- државни уговори
- инвестиционе и производне дозволе

5) ОСТАЛИ ИНСТРУМЕНТИ

- образовање и обука кадра (преквалификација)
- прописи радног законодавства
- прописи о заштити околине
- технички стандарди
- локационе и планске дозволе
- *инфраструктурни и услужни капацитети*.

Литература

- ① *Политика научног и технолошког развоја Републике Србије*, "Службени гласник РС", бр.17/94, 1994.
2. Филиповић, М. и Хаџић, М.: *Преструктурирање привреде Србије на новим развојним основама*, Зборник "Куда иде Југославија", СЕС, Београд, 1995.
3. Филиповић, М. и Хаџић, М.: *Развојна политика и програм структурног прилагођавања*, Зборник, СЕЈ, Београд, 1995.
4. *Услови и модалитети укључивања у регионалне и друге облике економске интеграције*, РЗР, Београд, 1993.
5. *Документ о интеррегионалној и прекограничној сарадњи у периоду 1994-1995. године*, ЕЗ, Европска комисија Директората за регионалну политику, превод Продановић С., 1994.
6. *Стратегија развоја енергетике до 2020. године*, ЕИ (израда у току), Београд, 1995.
7. *Пројекција кретања привредне активности у СРЈ до 2000. године, са проценом за 20005. и 2010. годину*, ЕИ, Београд, 1995.
8. Glasmeier, A.J.: *Factors Governing the development of high technology industry agglomerations: a tale of three cities*, "Regional Studies", Vol.22, No 3, (str.287-301), 1988.
9. Scott, A.J.: *Location process, urbanization and territorial*

- development*, Department of Geography, University of California, "Environment and planning", Vol.17, No 4, 1995.
10. Зековић С.: *Регионална алокација техничког прогреса у индустрији Србије*, докторска дисертација, ПМФ, Београд, 1995.
  11. Вељковић, А.: *Индустрија као компонента просторне структуре града*, докторска дисертација, ПМФ, изд. ЈУГИНУС, Београд 1984.
  12. *Просторни план Републике Србије, завршна верзија, књ.2 -Аналитичко-документациона основа*, ИАУС, Београд, 1995.
  13. *Политика регионалног развоја Републике Србије*, документ Владе РС, Београд, мај 1994.
  14. Савић, Љ.: *Индустријска политика*, ЕФ, Београд, 1993.
  15. Кораћ, С.: *Индустријска политика*, "Економика", Београд, 1991.